

Υπάρχει «γενικό καλό»;

Πώς καθορίζονται οι αξίες και τι είναι «ωφέλιμο» για το κοινωνικό σύνολο στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες;

Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ

Η ιδέα ενός «αντικειμενικά» προσδιορισμού συλλογικού συμφέροντος καταλαμβάνει περίοπτη θέση στην ιστορία των πολιτικών ιδεών. Εκφράζεται από τον Engels, με την περίφημη φράση που πήρε από τον Saint-Simon, σύμφωνα με την οποία η «αντικειμενική» διαχείριση των πραγμάτων θα έπρεπε να αντικαταστήσει την «υποκειμενική» διαχείριση των προσώπων. Εκφράζεται επίσης στη συντηρητική ιδέα του κρατισμού, σύμφωνα με την οποία προορισμός του κράτους είναι η συνεχής επέκτασή του και το εθνικό συμφέρον εξυπηρετείται όταν, ανεξαρτήτως οικονομικού κόστους και ανθρώπινων θυσιών, επεκτείνονται τα σύνορα μιας χώρας ή όταν ενισχύεται το κράτος.

Η ιδέα αυτή γέννησε και τον οικονομικό εθνικισμό στον 19ο αιώνα, ο οποίος κυριαρχεί στις νοοτροπίες πολλών διαμορφωτών κοινής γνώμης, σε όλα τα μήκη και πλάτη της Γης, κυρίως όμως σε υπανάπτυκτες ή ημιανεπτυγμένες χώρες. Ο οικονομικός εθνικισμός θεωρεί το έθνος μια συλλογική οντότητα, το συμφέρον της οποίας είναι καθορισμένο και εξυπηρετείται από μια καθορισμένη και ορθή οικονομική πολιτική.

Είναι όμως γεγονός ότι δεν υπάρχει μία αλλά πολλές αντιλήψεις για το τι συνιστά το γενικό συμφέρον. Γι' αυτό και υπάρχει πολιτική. Ασφαλώς και υπάρχουν διάφορα ομαδικά και ατομικά συμφέροντα στην κοινωνία και όχι ένα συλλογικό συμφέρον που τα εναρμονίζει. Θεωρητικοί του ύψους του Marx, του Mill, του Weber και του Schumpeter το έδειξαν αυτό τους τελευταίους δύο αιώνες. Σε μια δημοκρατία η επίκληση του γενικού συμφέροντος μπορεί και πρέπει να έχει μία και μόνη έννοια: την πρόσκληση που απευθύνει ένας πολιτικός στους πολίτες να υιοθετήσουν τη δική του «υποκειμενική» εκδοχή του γενικού συμφέροντος, μετατρέποντάς τη σε «αντικειμενική» με την ψήφο τους. Το γενικό καλό ορίζεται από το σύνολο των πολιτών μέσα από την εκλογική διαδικασία. Δεν υπάρχει «αντικειμενική» φόρμουλα για το γενικό καλό παρά μόνο πολιτικές προτάσεις που αφορούν σε αυτό. Η ιδέα του γενικού συμφέροντος περιορίζεται σε νοητικό εργαλείο που χρησιμεύει για να εκφράσει το πλαίσιο μιας ευκαταίας πολιτικής δράσης.

Είναι ή θεωρείται καλό για το έθνος εκείνο που το έθνος θεωρεί ότι είναι καλό και το προσυπογράφει μέσα από την ανάδειξη μιας κυβέρνησης, το πρόγραμμα της οποίας ταιριάζει με μια ορισμένη αντίληψη του γενικού συμφέροντος. Αυτό σημαίνει ότι σε μια δημοκρατία η αντίληψη του γενικού καλού είναι θέμα σύμβασης και επιλογής. Δεν επιτρέπει την ιδιοποίηση ή μονοπώληση της ιδέας αυτής ως «αντικειμενικής» που θα είχε έναν και μοναδικό «γνήσιο» φορέα.

Αυτή η διαπίστωση είναι συνυφασμένη με την ίδια την έννοια της δημοκρατίας. Στη θέση μιας στατικής και δεδομένης αντίληψης του δημοσίου συμφέροντος μπαίνει εκείνη που καθορίζεται από τους πολίτες, εφόσον από τον Διαφωτισμό κι έπειτα δεχόμαστε ότι τα άτομα που συναποτελούν το κοινωνικό σώμα είναι ώριμα και αυτόνομα και ότι επομένως είναι σε θέση να καθορίσουν το συμφέρον τους, χωρίς να κηδεμονεύονται από «ανώτερες» αυθεντίες. Περισσότερο ακόμη: δεν είναι δυνατόν να δεχθεί κανείς σήμερα ότι υπάρχει μια οντότητα που ονομάζεται γενικό συμφέρον ενός συνόλου το οποίο να είναι εντελώς ανεξάρτητο από τα συμφέροντα των ατόμων που συνιστούν αυτό το σύνολο. Και από τη

στιγμή που αφήσουμε την ιδέα αυτή στους μεταφυσικούς προκύπτουν ορισμένα συμπεράσματα για τις πολιτικές επιλογές που καλούμαστε να κάνουμε.

Το κυριότερο από αυτά τα συμπεράσματα έχει να κάνει με τις προτεραιότητες στην πολιτική. Αυτές μπορεί να έχουν ωφελιμιστικό ή αξιακό χαρακτήρα. Τις τελευταίες πρέπει κανείς να τις χειρίζεται με εξαιρετικά μεγάλη προσοχή, αν δεν θέλει να περιπέσει στον δογματισμό. Το ευκολότερο πράγμα στον κόσμο είναι να προτάξει κάποιος μια αξία ως απόλυτη, π.χ. την ισότητα, και να θεωρήσει ότι αυτό αποτελεί μια δεδομένη («αξιακά») προτεραιότητα στην πολιτική, συνυφασμένη με το γενικό καλό. Θα πρέπει μια τέτοια ιδέα να τεθεί σε συζήτηση, όχι με σκοπό να «αποδειχθεί», αλλά για να εξετασθούν επαρκώς η βάση της και οι συνέπειές της, πράγμα που σπάνια γίνεται από εκείνους που επικαλούνται κανονιστικά κριτήρια ως απόλυτα στον καθορισμό πολιτικών προτεραιοτήτων και γενικού συμφέροντος.

Από την άλλη μεριά, η ωφελιμιστική βάση στον καθορισμό προτεραιοτήτων στην πολιτική, που και αυτή συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με την ιδέα της αντικειμενικότητας του γενικού συμφέροντος, πρέπει με τη σειρά της να εξετάζεται με τη δέουσα προσοχή, για να αποφευχθεί η αυθαιρεσία στον καθορισμό του κοινωνικώς ωφέλιμου. Αν εκείνο που είναι ωφέλιμο ορίζεται από το υπεύθυνο άτομο, αποκλείεται οποιοσδήποτε πατερναλισμός. Υπάρχουν λογικά και όχι απλώς εμπειρικά εμπόδια στον καθορισμό του κοινωνικώς ωφέλιμου, αν λάβουμε υπόψη τις προτιμήσεις των ατόμων, όπως έδειξαν στις κλασικές τους αναλύσεις οι νομπελίστες οικονομολόγοι Kenneth Arrow, Amartya Sen και John Harsanyi, μεταξύ άλλων. Είναι δυνατόν βέβαια, στο πλαίσιο μιας γενικότερης, συγκριτικής θεώρησης των προτεραιοτήτων, να γίνουν προτάσεις όπως εκείνη που εκφράζεται στην περίφημη «αρχή της διαφοράς» από τον μεγάλο πολιτικό φιλόσοφο John Rawls, σύμφωνα με την οποία μπορεί να γίνεται ανεκτή η αύξηση των ανισοτήτων με την οικονομική ανάπτυξη, εφόσον αυξηθεί το εισόδημα και των φτωχότερων κοινωνικών ομάδων.

Αυτή η πρόταση μεταφράζεται ως εξής στη γλώσσα των πολιτικών επιλογών (ή προτεραιοτήτων): προτιμάμε, ναι ή όχι, μια κατάσταση όπου όλα τα εισοδήματα θα έχουν αυξηθεί, έστω και λίγο σε ορισμένες περιπτώσεις, με αύξηση της ανισότητας, από μια κατάσταση στάσιμη με μικρότερες ανισότητες; Η πρόταση του Rawls θέτει τους όρους υπό τους οποίους είναι δυνατόν να ξεκινήσει μια σοβαρή θεωρητική αναζήτηση για το γενικό καλό ταυτίζοντάς το με εκείνο που μπορεί να θεωρηθεί δίκαιο και που περιλαμβάνει, όπως λέει, την κοινωνική δικαιοσύνη στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες. Μπορεί όμως να διεξαχθεί μια τέτοια συζήτηση στο πεδίο της πολιτικής όσο οι οπαδοί της στασιμότητας απορρίπτουν τη βασική «αρχή της διαφοράς» του Rawls ή την υπεκφεύγουν, στο όνομα της «προόδου»;

*** Ο κ. Δημήτρης Δημητράκος είναι καθηγητής Πολιτικής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.**

*** Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)**